

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישב, תשפ"ב, מספר 1446

בעל החלומות עמיהוד סלומון

ב. החלום על פי קרל יונג (תלמידו ומתנגדו של פרויד) - עדות על העתיד. על פי גישה זו, החלום מסייע לאדם להתמודד עם דילמות ומצוקות, על ידי חשיפת מגמות עתידיות בחיי החולם.

גם לתפישה זו, יש ביטוי בחז"ל: "חלום – אחד מששים לנבואה" (שם נז ע"ב). ואכן, החלומות המתוארים בתורה עתידים להתגשם, כמו חלומות יוסף, חלומות שרי המשקים והאופים וחלומות פרעה.

מעשה ניתן לומר, שעל כך ניטש הוויכוח בין יוסף לאחיו. הוא רמז להם שחלומו הוא מהסוג הנבואי, ומשום כך, על האחים לקבל זאת כגזירת שמיים, ולהשליט אותו עליהם. אך האחים מצידם טענו, שהחלומות שלו אינם אלא מהסוג השני (חלומות פרויד), המעיד על צפונות ליבו של החולם, ומכאן הוכיחו שרצונו של יוסף לשלוט באחיו הגדולים.

אולי, זהו שקראוהו אחיו בשם "בעל החלומות", כאילו הם רוצים לומר שהחלומות אינם שולטים בו ואינם נכפים עליו, אלא יוסף הוא הבעלים על חלומותיו; הוא שולט בהם, ומכוח שאיפותיו הם באים.

ברוח זו, פירש רבי יוסף בכור שור:

"ויִוסֶּפוּ עוֹד שָׁנָא אֶתְו" (בר' לז:ח), כי אמרו: "רעיוֹנָךְ עַל מִשְׁכַּבְךָ סֵלְקָךְ" (דנ' ב:כט). כך אתה מחשב להיות מושל עלינו בשביל שאבינו אוהב אותך, ומה שאתה חושב ביום, אתה חולם בלילה.

וכן פירש רבי צדוק הכהן מלובלין (מחשבות חרוץ אות ג):

קראוהו 'בעל החלומות', היינו שחשבו שמצד חשקו להשתרר עליהם הוא הולך בדמיונות כאלו כל היום עד שגם בלילה יחלום לו מזה מהרהורי דיומא (הרהורי היום).

אם נלך בדרך זו נוכל להסביר, מדוע למרות תגובתם הצוננת של האחים בעקבות סיפור החלום הראשון, יוסף בוחר לספר לאחיו גם את החלום השני. אם החלום הראשון מתרחש בשדה, סביבת העבודה הטבעית להם, ואפשר לתלות את חלומו בהרהורי ליבו, הרי שלא סביר לתלות בהרהורי הלב חלום שבו מעורבים שמש, ירח וכוכבים שמשתחווים לאדם (כמו שמצינו בדברי רבא לעיל, שאדם החולם מהרהורי ליבו אינו רואה בחלומו דברים מופרכים מבחינה מציאותית). דומה אם כן שחלום מופרך מסוג זה אינו

סיפור יוסף ואחיו מהווה את הרצף הסיפורי הארוך בתורה, ותחילתו בפרשתנו.

הסיפור נפתח בחלומות יוסף, שאותם הוא מספר לאחיו ולאביו, ובהמשך נגלה שחיו של יוסף עשירים בחלומות. ראשית, חלומותיו שלו: האלומים, השמש והירח, ואחרי כן פתרון החלומות של שר המשקים ושר האופים. בהמשך, חלומות פרעה שגם הם נפתרו על ידי יוסף, ולא בכדי כינו אותו אחיו "בעל החלומות הַלְזָה" (בר' לז:יט).

הכתוב מעיד שהאחים שנאו את יוסף בעקבות החלומות: "ויִוסֶּפוּ עוֹד שָׁנָא אֶתְו עַל חֲלֻמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו" (שם:ח). מדוע הם כועסים, וכי יש לו שליטה על החלומות שהוא חולם?

נראה שההסבר לכך טמון במשמעות המושג "חלום".

בפסיכולוגיה המודרנית אנו מוצאים שתי תפיסות באשר לפשר החלום:

א. החלום על פי זיגמונד פרויד – עדות על העבר. החלום מעיד על נפשו של החולם, על אישיותו, מאווייו ורגשותיו הכמוסים והמודחקים, אירועי העבר שהטביעו עליו חותם וכן שאיפותיו לעתיד; החלום הוא ראי הנפש. ספר לי מה חלומותיך, ואומר לך מי אתה.

גם בדברי חז"ל אנו מוצאים ביטוי לכך. במסכת ברכות (נה ע"ב): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו". וכהוכחה לכך, "אמר רבא: תדע, דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא, ולא פילא דעייל בקופא דמחטא (לא מראים לאדם בחלומו דקל מזהב, ולא פיל הנכנס בחור המחט)".¹ כיון שאלו בגדר דמיון על-טבעי, ומשום שהאדם אינו מהרהר בדברים מסוג זה בשעה שהוא ער, לכן הם אינם מופיעים בחלומותיו.

* עמיהוד סלומון - מרצה לפילוסופיה יהודית ומחשבת ישראל.

¹ מעניין לציין בהקשר זה את פרס "דקל הזהב" המוענק בעיר קאן בצרפת ליוצרי קולנוע. ניתן היה לשער שההשראה לפרס זה היא מדברי חז"ל אלה המעידים על כך שמי שחולם על דקל עשוי זהב, יש בו יצירתיות יוצאת דופן, אך מסתבר שלמרות הדמיון המפתיע, מקור ההשראה לפרס הוא אחר. ראו גם: יעקב רנד, "בעל החלומות ופותר החלומות", דף שבועי לפרשת "מקץ" תש"ס (מס' 317).

רמב"ן מוסיף: "אבל את הכול עשה יפה בעתו, לקיים החלומות, כי ידע שיתקיימו באמת".

יוסף "בעל החלומות" מייחס חשיבות עליונה לחלומות שחלם בנערותו. הוא רואה בכך מעין ציווי אלוהי, ולשם כך הוא ממתין להתממשותם בסבלנות, במשך שנים רבות, מתוך צער וגעגועים. למרות המחיר הגבוה, הוא חותר בהתמדה להשגת התגשמותם.

כהמשך לדברי הרמב"ן, ראוי לשים לב שבחלום הראשון לא האחים משתחווים ליוסף אלא האלומות שלהם: "וְהָיָה תִּסְבִּינָה אֱלֹמֹתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוֶינָה לְאֱלֹמֹתַי" (בר' לז:ז). יתרה מכך, האלומות מסתובבות ומשתחוות שלא ברצון בעליהם. גם במציאות, האחים לא ידעו שהעומד מולם הוא יוסף. הגוף שלהם אמנם השתחוה, אך הם עצמם ברוחם ובדעתם לא השתחוו ליוסף עצמו, אלא לאלומה שלו, כלומר לגופו. אך בחלום השני, הכוכבים מסמלים את האחים עצמם והם המשתחווים ליוסף עצמו. ואכן בפעם השנייה, לאחר שחשף את זהותו לפניהם, השתחוו האחים ליוסף מתוך הכרה גמורה.

"האלומות" מייצגות את המסך המטעה את האחים באשר לזהותו של העומד מולם. מדוע הם לא זיהו את יוסף? נראה שהדבר נבע בעיקר מכך שהם לא ציפו למצוא אותו שם. כמו כן, בעיניהם, גם אם יוסף עדיין חי, הוא אמור ללבוש בגדי עבדים, ואילו האיש העומד מולם לבוש בגדי מלכות: "וַיִּלְבַּשׁ אֹתוֹ בְּגָדֵי שֵׁשׁ וַיִּשֶׂם רֶבֶד הַזָּהָב עַל צְנֹאָרוֹ" (בר' מא:מב). אם כן, האלומות הם הבגדים, הסממן החיצוני המסתיר את זהותו האמיתית של יוסף.

המילה "אלומות" נזכרת בתנ"ך רק עוד פעם אחת, בתהלים: "הַלֹּחֶף יִלְךְ וּבִכְהָ נִשְׂא מִשָּׁף הַזֶּרַע בָּא יְבוֹא בְרָנָה נִשְׂא אֱלֹמֹתָיו" (קכו:ו). וכיצד פותח אותו מזמור? בפסוק: "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוֹב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הֵינֵנו כְּחֻלְמִים". אולי יש פה רמז ליוסף, שגם בשעותיו הקשות ביותר נשא את אלומותיו-חלומותיו, בידעו שיבוא יום והם יתגשמו.

המדרש מחבר את קורות חייו של יוסף לקורות עם ישראל (תנחומא, ורשא, ויגש י): "בא וראה כל צרות שאירע ליוסף אירע לציון... ביוסף: 'וְהָיָה אֱנַחְנוּ מֵאֱלֹמִים' (בר' לז:ז), בציון: 'בָּא יְבוֹא בְרָנָה נִשְׂא אֱלֹמֹתָיו' (תה' קכו:ו)".

משמע, למרות הקושי של משך הזרע והתמשכות הגלות. העם היהודי כיוסף, נושא את אלומותיו-חלומות שלו, וסופו לבוא ברינה ולראות בהתגשמותם. אמן.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

מעיד על צפונות ליבו של יוסף, אלא הוא נושא מסר נבואי.

חשיבות החלומות בעיני יוסף תסייע לנו להתמודד עם התמיהה העולה בהמשך הסיפור בפרשת "מקץ". כאשר הרעב מאלץ את האחים לשוב אוכל במצרים, הם עומדים לפני שליט מצרים: "וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אָחָיו וַיִּכְרַם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאֵין בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן לְשָׂבָר אָכַל. וַיִּכַּר יוֹסֵף אֶת אָחָיו וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ. וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגְּלִים אַתֶּם לְרֵאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בָּאתֶם" (בר' מב:ז-ט).

כיצד ניתן להבין את התנהגותו של יוסף? מדוע הוא מתנכר אליהם, מתעלל בהם, כולא אותם, מעליל עליהם עלילות וגורם להם סבל וצער עמוק? ודאי "יוסף הצדיק" אינו עושה זאת מתוך מניע של נקמה, אם כן, מדוע הוא פועל בצורה שכזו?

בנוסף, רמב"ן תמה (בפירושו לבר' מב:ט):

אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים, והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים (פוטיפר), איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו? כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו.

גם אם נבין את יחסו של יוסף כלפי האחים שמכרו אותו, עדיין אין אנו מבינים את יחסו לאביו, שבמשך כל השנים האלו חי בצער גדול.

לדברי רמב"ן, הפתרון טמון בכך שיוסף העניק משקל רב לחלומותיו. כאשר ישב כבר על כס מושל מצרים, ואחיו הגיעו אליו, התורה מעידה: "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם" (בר' מב:ט). ופירש רש"י: "אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם" – עליהם, וידע שנתקיימו, שהרי השתחוו לו". כלומר, יוסף נוכח לראות שאכן כבר התממשו חלומותיו.

אך רמב"ן (שם) חולק עליו: "לפי דעתי, שהדבר בהפך!" יוסף בפגישתו המחודשת עם האחים נזכר בחלומותיו, ונוכח לדעת שעדיין לא נתקיים אף אחד מהם, כי החלום הראשון "וְהָיָה אֱנַחְנוּ מֵאֱלֹמִים אֱלֹמִים" (בר' לז:ז), משמעו כל האחים. וכעת אמנם האחים נמצאים לפניו, אך בנימין חסר. מעתה, יוסף מביים סטואציה שהאחים יבואו לפניו גם עם בנימין, וישתחוו לו, "וכיון שלא ראה בנימין עמהם, חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם, כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו – לקיים החלום הראשון תחילה" (רמב"ן שם).

לצורך הגשמת החלומות, יוסף אינו חושף בפניהם מייד את זהותו, כי אז בוודאי היה בא אליו יעקב אביו, ולא היה מתקיים החלום הראשון הכולל את כל האחים מלבד יעקב. אבל אחרי שהתקיים חלום זה, גילה להם שהוא יוסף, והביא גם את אביו אליו, כדי לקיים את החלום השני, שבו השמש, הירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לו. כיוון שהבין:

(ש)השתחווית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו, אי אפשר להיות בארצם. והיה מקוה להיותו שם במצרים, בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה, שנתברר לו כי יבואו כולם שמה ויתקיימו כל חלומותיו (רמב"ן שם).

2 קשה לתלות את מעשיו של יוסף, במניע של נקמה. נוכל למצוא ראייה לכך בפרשת "ויחי". אחרי פטירת יעקב, כאשר יש לו הזדמנות לנקמה, בלי לפגוע באביו, הוא אינו מנצל את ההזדמנות הזו.